

Літературна спадщина О. Коломійця: студії, роздуми, акценти

В умовах кардинальних змін, що відбулися в нашому суспільстві протягом останніх десятиліть, відкривається можливість переосмислити й глибинно усвідомити новими поколіннями митців, читачів і слухачів мистецькі набутки, створені попередниками, зважити на умови, у яких вони працювали, толерантно та професійно оцінити їхнє надбання, а не огульно заперечувати чи відкидати. Це вже було, що й завдало великої шкоди українській культурі загалом.

Становлення української драматургії, досягнення її творчих постатей маємо нині розглядати в контексті літературно-мистецького процесу загалом, належно оцінити художні явища. Адже ще недавно вивчення творів української драматургії обмежувалося лише кількома іменами, здебільшого стереотипно й тенденційно. А тому осмислення творчої спадщини та об'єктивний підхід до засвоєння художніх надбань минулого має важливе значення і для розвитку сучасного літературного процесу загалом, і для молодшої української драматургії зокрема. Кращі художні твори драматургів попередніх десятиліть повинні посісти належне їм місце у вітчизняній культурі, у програмах школи та ВНЗ, у підручниках. Маємо на увазі твори М. Зарудного, О. Коломійця, О. Левади, В. Минка, М. Стельмаха та ін.

Художнім і морально-естетичним орієнтиром для становлення нинішньої молодшої української драматургії, безумовно, може слугувати творчість одного з провідних драматургів другої половини ХХ століття Олексія Федотовича Коломійця.

Зірка Олексія Федотовича Коломійця засвітилася на українському літературному видноколі в 1960 році. Невідомий до того автор заявив про себе збіркою оповідань «Біла криниця», у якій, за словами Йосипа Кисельова, «як проліски під сніжним покривом, пробивалася творча індивідуальність майбутнього драматурга. Психологічна поглибленість, поетична схвильованість, містке лаконічне слово, лукавий гумор, допитливі герої – те, що згодом стало відмітною рисою його п'єс, помічалася вже у скромних, зворушливих, людських новелістичних переказах» [1: 240-265].

Отже, творчість О. Коломійця, як і успіх його п'єс, припадають на другу половину ХХ століття. Це був період, коли ряди українських літераторів поповнювалися молодими силами й талантами, а так звана коротка «відлига» в суспільному житті дала можливість письменникам заявити про свою творчу

індивідуальність художніми творами та поглядами на завдання мистецтва, викликати палкі дискусії, сприйняття чи несприйняття нових тенденцій у літературі та художніх явищ у поезії, прозі й драматургії, додати щось власне до художніх скарбів народу.

Українська драматургія цього періоду зробила досить різкий поворот від п'єс колгоспної тематики, зокрема п'єс О. Корнійчука, зумовлених теорією безконфліктності, до п'єс гостро конфліктних, викликаних проблемами того періоду, до відображення в них морально-етичних проблем, дум і помислів нового героя та його громадянської позиції. Закономірно, що кожна епоха творить свого героя, і література теж.

Прикметною ознакою драматургії другої половини ХХ століття було повернення в літературу й на сцену імен та п'єс М. Куліша, М. Ірчана з когорти «розстріляного відродження», І. Дніпровського, Я. Мамонтова та ін. Продовжували творчо працювати О. Левада, В. Минко, Є. Кравченко. Тобто для нового покоління драматургів розкривалися сторінки поступу української драматургії ХХ століття, її злети й драми, пошуки та успіхи. У цих умовах зазвучали голоси М. Зарудного, М. Руденка та інших авторів популярних у той час п'єс, а також О. Коломійця, творчість якого є самобутньою сторінкою в історії української драматургії.

Широке визнання О. Коломійцю як драматургу принесла вже перша спроба в царині драматургії – комедія «Фараони» (1961 р.), поставлена не в Україні, а в Московському театрі імені М. Гоголя. Але чи варто дивуватись? Адже п'єси М. Куліша йшли в московських театрах ще в 50-х роках, а поезію Є. Маланюка читали в російському перекладі теж у ті часи!?

У чому ж полягав успіх п'єси і автора «Фараонів»? Здавалось би, що на 60-ті роки тема колгоспного села була належним чином освоєна у всіх видах мистецтва. Успіху п'єси, по-перше, сприяло те, що автор уник поширеної одноманітності й схематизму в композиції п'єс на цю тематику. Комедійний сюжет про тодішнє колгоспне село автор художньо інтерпретував через прийом сновидіння, який застосовували у своїх творах ще Т. Шевченко та І. Франко. У п'єсі немає традиційних персонажів (голови колгоспу, активістів), не спокусився драматург і на усталені конфлікти, які, як правило, фанфарно закінчувались у фінальних сценах. Художня концепція п'єси полягала насамперед у повазі до жіночої праці, до жінки як особистості загалом, а комедійні образи чоловіків явно застерігали від морального занепаду духовних основ села, сім'ї, взаєморозуміння в суспільстві та відповідальності за його

майбутнє. Не випадково М. Слабошпицький після появи «Фараонів» писав, що цією п'єсою «... Коломієць знайшов себе. Важко тепер достеменно визначити, що саме втратила після цього наша проза, але легко сказати, що здобула драматургія: її без Олексія Коломійця не можна уявити. У ній він дебютував як майстер, у ній він лишився б навіть тоді, коли б нічого більше, крім своїх «Фараонів», не написав [2: 66].

Отже, вдалий дебют «Фараонів» визначив сценічне життя драматурга та його творів. Здавалось би, можна йти второваною стежкою та працювати в цьому жанрі. Однак реальність вимагала від письменника мистецького вираження, жанрової та стильової різноманітності, пошуків нових тем і їхнього художнього втілення. Так, після комедійного жанру з'явилися драми, трагедії, у яких О. Коломієць намагався уникнути повторів рис характерів своїх героїв, засобів художнього вираження. Можна цілком справедливо зазначити, що кожна нова п'єса була художнім відкриттям щодо тематики, проблематики, образів, стилю автора.

Протягом наступних десятиліть після появи «Фараонів», драматург хоч і нечасто звертався до комедійних жанрів, але в інших п'єсах з болем і тривогою наголошував на старих і нових проблемах українського села, порушених у «Фараонах». Маємо на увазі п'єси «Злива», «Убий лева», «Одісея в сім днів», «Санітарний день», «Чистилище» та інші. Деякі персонажі цих п'єс прагнуть морально одужати, відновити духовний зв'язок із землею батьків, інші, утративши духовні орієнтири, потопають у міщанському болоті. Тобто вічні загальнолюдські проблеми, такі, як правда і кривда, добро і зло, кохання і зрада, світло і п'ятьма, хаос і гармонія, знайшли своє художнє втілення в багатьох п'єсах О. Коломійця.

Новаторські пошуки форм та архітектоніки в драматургії О. Коломійця завжди відзначалися винахідливістю й оригінальністю. Він не служив «масовому мистецтву», а народу й театру, сповідуючи традиції корифеїв української сцени.

Персонажі багатьох п'єс О. Коломійця – це, в основному, представники молодого покоління. Простежуючи легковажність вчинків молодих персонажів, їхню соціальну індиферентність, письменник акцентує увагу на причинах цих явищ, на недосконалої системі та прийомів виховання, далеких від життєвих потреб, неувазі старшого покоління до молодого в швидкоплинному житті. Характерним із цього приводу є такий діалог Наталки в п'єсі «Горлиця» та її дідуся Гонти з нагоди іменин внучки:

Гонта (приглядається до стінного бара, заставленого пляшками). Шартрез, шампанське, рислінг, мадера, коньяк (хитнув головою) Вам би ще компот смакувати, вже он до чого лізете.

Наталка. І коли ви, старі, нарешті порозумнішаєте, коли до вашої свідомості дійде проста істина, що ми, молоді, хочемо повеселитись, погуляти, навіть побешкетувати? Така вдача нашого племені.

Гонта. А закони для вас існують?

Наталка. Закон – це думка більшості. А нас у країні більшість, і, коли б дійшла справа до голосування, ми – дужчі, ми – могутні.

Гонта. Не могутні, а легковажні.

Наталка. Нехай. А чого це тебе так турбує?

Гонта. Ми, старші, помремо, а ви все, що ми надбали, розтринькаєте, за вітром пустите.

Наталка. Не віриш молодим?

Гонта. Не довіряю [3:84].

Цю ж вічну проблему взаємостосунків батьків і дітей драматург художньо освоює в п'єсі «Дикий Ангел» децю в іншому ракурсі. Головний персонаж цього твору О. Коломійця не стільки не довіряє молодим членам своєї сім'ї, як і молоді загалом, скільки вчить жити за результатами своєї праці, пов'язуючи власні проблеми з проблемами суспільства, держави. Безумовно, ця п'єса є досить помітним явищем, художнім досягненням української драматургії другої половини ХХ століття. Адже порушені в ній проблеми виховання молоді та її відповідальності за долю держави, за свої власні вчинки, проблеми трудового виховання, а також чесність і справедливість, ощадливість, безкомпромісність, боротьба з бюрократизмом, історична пам'ять і честь родоvodu й сьогодні є актуальними. Драматург гостро засуджує соціальну байдужість і споживацьку психологію, цинізм і кар'єризм в особі так званих «временщиків». Один із них, Маляр, у діалозі з Платоном так чітко окреслює свою життєву філософію:

– Кажете, хапаю? Хапають усі. Хто може, хто вміє, кому є де – той хапає. З ними борються, а вони хапають... Один хапне – його догана. Другий хапне – його з роботи, третій хапне – його в кутузку... А скільки невловимих? Платоне Микитовичу! Я належу до тих, хто наче краде і не краде. На межі... Для мене статті не знайдеш [4:37].

Чи не нинішня це проблема, правда, уже з утраченими всякими межами?

За яку б тему чи проблему не брався О. Коломієць, над ними тривала прискіплива робота, творчі пошуки, вимогливість до художнього письма. Досить показовою в цьому плані є героїко-романтична п'єса «Голубі олені», яку автор назвав повістю про кохання. Її мистецьке й естетичне значення полягає в тому, що драматург порушив споконвічні духовні людські проблеми: кохання, вірність, віра, відданість, здобутки, втрати, добро, зло та ін. Ця п'єса має глибокі духовні виміри, які автор втілює в один із них – кохання Оленки й Кравцова в поетичному образі голубих оленів. Спрямовані за сюжетом у минуле п'єси «Голубі олені» та «Кравцов» за своїм соціальним змістом, характерами героїв, художньою напругою й сьогодні залишаються зразком літератури, яка утверджує духовну красу людини як мірило високої людяності та життєвої мети. Високо оцінюючи цю діалогію як чергове творче досягнення її автора, побратим по перу М. Зарудний писав: «Ці п'єси за своїм змістом і високою філософською спрямованістю, граничною філігранністю образів стали в ряд з кращими творами вітчизняної драматургії останнього часу» [5: 6]. Удостоєні Державної премії України ім. Т. Шевченка, ці п'єси своїм високим морально-етичним, духовним і художнім потенціалом ще вище підняли авторитет письменника та значення його п'єс у мистецькому й суспільному житті тієї епохи.

Отже, творчість О. Коломійця – одного з найпопулярніших авторів 60-80 років є цікавим явищем в українській драматургії. Як зазначено в «Історії української літератури», «близький за мистецькими уподобаннями і внутрішнім душевним складом до таких визначних постатей, як Довженко і Яновський, Гончар і Стельмах, з їх потужним поетичним та емоційним началом, він вніс у український театр ті нові віяння, зокрема в галузі драматичної поезики, які виводили його на рівень сучасних загально мистецьких шукань» [6: 664].

У цих мистецьких шуканнях О. Коломієць і намагався осягнути сутність тогочасних життєвих процесів, проблеми буття та його моральні основи, проникнути в людську психологію, користуючись при цьому різноманітними художніми засобами. П'єсам О. Коломійця характерні висока романтична піднесеність та глибина думок і почуттів людей, не байдужих до морально-етичних основ суспільства, його тривог і турбот. Внутрішні конфлікти в його драматургічній поезиці допомагають глибше розкрити духовний світ героїв та їхню психологію, доторкнутися до струн їхнього серця, викликають необхідність самовдосконалення. Таким чином, незважаючи на спрощеність та однозначність, схематизм і штампи, що ставали

на перешкоді літератури періоду існування єдиного творчого методу – соціалістичного реалізму, кращі твори українських драматургів і, зокрема, О. Коломійця і в тих умовах ставали помітним надбанням в українській духовній культурі.

«Саме у творчості О. Коломійця, – писала дослідник української драматургії післявоєнних років Дія Вакуленко, – проявляються шукання в галузі форми, виразно зростає тенденція двоплановості, поєднання реалістичних і умовно-казкових (чи фантастичних) пластів, насичення навіть побутових п'єс сюжетами і характерами поетичними» [7: 155].

Варто зазначити, що нинішня «молода» українська драматургія теж об'єднує у своїх рядах немало авторів, різних за рівнем творчої зрілості таланту й художніх вимірів, продовжує звільнятися від традиційності, шаблонів, порушує проблеми наших національних святинь – мови, культури, історії, гостро таврує прояви бездуховності, індиферентності, історичного безпам'ятства та розбрату.

Однак це вже тема іншої розмови.